

Alessio Fornasin

PŮDA, ÚVĚROVÁ PRAXE A MIGRACE ZA OBCHODEM V KARNII V NOVOVĚKU

Z italštiny přeložily: Iveta Nakládalová
a Jiřina Němcová

Úvod

V novověku se hospodářství Karnie, jednoho z nejrozsáhlejších horských krajů benátského dominia, který se nacházel v severozápadní části Furlanského patriarchátu, v obecných rysech nelišilo od hospodářství převážné části alpských regionů.

Zemědělství, lesnictví a chov byly doplněny výdělečnými činnostmi úzce spojenými s migrací převážně sezónního charakteru. Tato migrace nabyla zcela výjimečné rysy a rozvinula se dvěma základními směry. Ten první, směrem do benátských provincií, tvořili krejčí, tkalci a neškolené námezdní síly. Druhý, orientovaný na německé země, tvořili obchodníci a prodavači koření a léků nebo látek a přízí.¹ Na počátku 18. století se kromě toho zrodily úspěšné protoindustriální podniky firem Linussio a Del Fabbro, které zadávaly práci ženám v domácnosti a tím ovlivňovaly hospodářství údolí po celé století. Ale mezi všemi výdělečnými činnostmi zůstává migrace jistě hlavním motorem ekonomiky této horské oblasti po celý novověk. S příchodem podzimu se vesnice vylidňovaly, mladí i staří s nákladem svého zboží procházeli po horských stezkách do cizích zemí. Na konci jara se stejnou cestou vraceli zpět, už bez zboží, ale s penězi, které získali obchodem a které vydatně proudily do vesnic a oživovaly tak ekonomický život údolí po dlouhé zimě. Na jedné straně tedy nesmírné množství peněz, které v létě zaplavily vesnice, představovalo pomoc pro rodiny a podmiňovalo splátky dluhů z předchozího roku, na druhé straně se v tomto období vykonávala nejdůležitější rozhodnutí. Nejstarší nebo nejprozíravější migranti diktovali svou závěť a mladší se ženili, ale určovaly se také ekonomické strategie do budoucnosti: uzavíraly se půjčky pro nákup potravin, na úvěr se kupovalo zboží, se kterým bylo možno obchodovat za hranicemi vlasti.

Úvěrové prostředky

Úvěrový systém používaný ve furlanských horách spočíval na dvou základních prostředcích: *livello* a *convizione*.

V Benátské republice pojem *livello* označoval různé typy smluv, ale pokud jde o Karnii, představoval vždy určitou formu půjčky.² Jednalo se

o komplexní protokol vymezující díky své zvláštní struktuře charakteristiky nutné k tomu, aby úročena půjčka nebyla v rozporu s normami katolické církve ohledně úvěrů a lichvy.³ „*Livello*, neboli *vendita livellaria*, je prodej určitého ročního důchodu z nemovitosti za jistou určenou cenu“ (il livello, o sia vendita livellaria, è una vendita d'una determinata annua pensione sopra un bene stabile per un certo determinato prezzo), říká *Formulario*, „formulář“ napsaný karnským notářem „pro potřeby venkovských notářů“ (per uso delli notaj di villa).⁴ Z čistě ekonomického hlediska fungoval *livello* následujícím způsobem: *livellario* dostal peněžní půjčku od *livellanta*, a na oplátku musel splácet roční úrok po celou dobu trvání smlouvy. Zárukou byl vždy nemovitý majetek: pozemek nebo dům.

Ve vesnicích Karnie, ke kterým existují řady notářských zápisů, je po celé 18. století doložen běžný úvěr soukromých osob u smluv typu *livello* 7%, málokdy se uplatňovala úroková míra 6%, zatímco úroková míra stanovená náboženskými institucemi byla 5%. V následujícím století se úrokové míry ustálily kolem 5%.⁵

Zejména *livello* představovalo prostředek, díky němuž mohla rodina v nesnázích získat nezbytnou hotovost pro nákup obilí, vína a oleje, nebo pro získání osiva, nářadí a zvířat. Skromná zemědělská produkce obilovin, i v případě, že byla doplněna chovem hospodářských zvířat, nemohla v žádném případě zajistit soběstačnost v zásobování potravin. Obilí a vína se muselo proto nakupovat mimo Karnii, na trzích furlanské roviny. V některých případech se sjednávaly *livelli* pro uhrazení jiných dluhů,⁶ a můžeme se právem domnívat, že byly používány pro řadu transakcí, nákupem domů nebo pozemků počínaje a sestavením věna pro dceru konče.

Livellanty mohly být soukromé osoby nebo instituce, přičemž je nutné zdůraznit roli, kterou hrály kostely a církevní bratrstva. Majetky kostelů, spravované správními orgány volenými na sněmech hlav rodin, pokrývaly podstatnou část úvěrového systému, alespoň pokud můžeme soudit z velké části uzavřených *livellů*. Jedním ze základních úkolů církevních bratrstev bylo i přerozdělení části vlastních zdrojů nejchudším rodinám v komunitě. Není proto náhoda, že byly tyto *livelli*, alespoň během 17. století, udělovány pod nižší úrokovou mírou.

Dlužník mohl opětovně nabýt plné vlastnictví majetku, kterým ručil, prostřednictvím smlouvy *francatio* při navrácení půjčené sumy. Pokud ale *livellario* neodvedl věřiteli úrok, stal se tento vlastníkem majetku, který sloužil jako záruka, prostřednictvím smlouvy *datio in solutum*, neboli *pagamento*, tedy aktem, který byl rovnocenný jakémukoliv jinému

prodeji. V takovém případě byl dluh považován za umořený. Pomocí tohoto mechanismu mohl dlužník z vlastní vůle postoupit *livellantovi* pozemek, kterým ručil. V opačném případě mohl věřitel vymáhat zaplacení, obvykle po jednom nebo více letech, a v nutném případě se mohl odvolat na řádný tribunál v Tumieçi.

Výzkum, provedený na notářských protokolech ze 17. století z vesnice Dimpeç, odhalil, že uzavírání smluv typu *livello* bylo mnohem častější než jejich následné vyplacení. Ve 207 smlouvách typu *livello* uzavřených od roku 1632 do roku 1680 se objevuje pouze 54 *francationes* a 12 *pagamenti*. Přezkoumáním těchto údajů získáme obrázek o tom, jak jednotlivým věřitelům zůstával po dlouhou dobu jejich pevný kapitál vázán v půjčkách. Pokud se omezíme na pouhý výčet smluv, zdá se být situace horských regionů shodná se situací v nížině. V obou případech počet *livellů* vysoce převyšuje počet *francationes*,⁷ ale i když z tohoto srovnání vycházejí podobné výsledky, za čísla se skrývají dvě naprosto rozdílné reality. Na rozdíl od nížin se v horských oblastech nesetkáme, kromě sporadických případů, s pokusy přivlastnit si majetek po nezaplacení dluhu.

Při podepsání smlouvy nebyl stanoven termín splatnosti půjčky, naopak byla obecně určena platba nájemného do té doby, než došlo k navrácení zálohované sumy. Takže mezi notářskými smlouvami se neřídko setkáváme i s *livelli* vyplacenými také po 30, 50 nebo dokonce 100 letech od uzavření smlouvy, kdy původní osoby uzavírající smlouvu už nahradili jejich pravnucci. Existuje proto relativně málo *livelli francati* ‚vyplacených‘, ne následkem převodu vlastnictví majetků, které sloužily jako záruka, ale následkem prodloužení splatnosti půjčky.

Jedním z důsledků tohoto fenoménu je i evidentně nelegální praxe uzavírání úvěrových *livelli* větším počtem soukromých nebo právnických osob, přičemž zárukou byl stále stejný majetek. Proti tomuto postupu se bojovalo, ale nebylo snadné ho vymýtit, protože z důvodu neexistence účinného systému publicity bylo velice těžké ověřit, zda na určitý majetek nevznáší nárok více osob. Bylo proto velice snadné vyhnout se jakýmkoliv zákazům a omezením a uzavírat smlouvy s notáři z různých vesnic, s pomocí podplacených svědectví. Tyto podvodné praktiky byly s určitostí dobře známé úřadům, a přesto byly hojně pěstovány, jak si o tom můžeme udělat představu z dodatků mnoha smluv, ve kterých se dlužník zavazuje, „že uchová v bezpečí kapitál“ (*mantener sicuro il capitale*), nebo „že podle jeho vědomí nejsou majetky zatíženy jinou hypotékou“ (*per suo sapere non esser detti beni ad alcun altro ipotecati*). Těžkosti při vymáhání určitých pohledávek se dobře ukazují také v

jednom usnesení *capi di casa* ‚hlav rodin‘ obcí Dimponç a Dieç. Na jejich shromáždění dne 27. 12. 1681 bylo jednohlasně stanoveno,

že v budoucnosti (...) aby se pod žádnou záminkou neodvážili poskytnout peníze na úvěr (...), jak bohatým, tak i chudým, jestliže předtím nemají úplnou jistotu o solventnosti dlužníka ze strany správců majetku obce a ctihodné rady

(che per l'avenire (...) non si ardiscano sotto verun protesto o collore di dar denari ad interesse a cadauna persona (...); tanto a richi che a poveri se prima non haverano una buona et idonea siguritá a sodisfattione si delli signori sindici e cameraro come anco dell'onorando consiglio).⁸

V případě, že dlužník nebyl schopen zaplatit a pozemek byl zatížen více hypotékami, mohl pravděpodobně pouze jediný věřitel opět nabyt půjčenou sumu nebo dostat jako odškodné půdu, kterou bylo ručeno. Z tohoto důvodu se začínaly objevovat stále přísnější klauzule smluv, které stanoví, že dlužník musí nabídnout jako záruku kromě určeného pozemku také veškerý svůj majetek. Někdy se objevuje i třetí osoba jako ručitel - tzv. *piezzo*. Aby se zamezilo podvodům, bylo uzákoněno, že pro platnost *livella* je nutné jeho uzavření notářem, který ho poté zaprotokoluje, nebo pokud bylo uzavřeno s církevními bratrstvy, musí být zaznamenáno v příslušných účetních knihách.

V hospodářství tak silně napojeném na trh, jako bylo to v Karnii, bylo *livello* finančním nástrojem nevhodným a nedostatečným pro uspokojení velké poptávky po úvěrech, která se vytvořila jako důsledek migrace. Úvěr byl hojně používán zejména migranty do německých zemí k nákupu *droghe* a *robbe* ‚koření‘ a ‚zboží‘ od velkých obchodníků místních, benátských či cizích, které byly poté určeny k dalšímu prodeji.

Úvěrovým prostředkem, který byl používán v Karnii pro výhradně obchodní cíle, byla *convizione*. Jednalo se o půjčku ve zboží na délku jednoho či více let, která měla být vrácena v hotovosti v jedné nebo více ročních splátkách.

Také v tomto případě, podobně jako tomu bylo u *livella*, byly zárukami nemovitosti: domy, *stavoli*,⁹ louky, zahrady, pole, dvory.

Tento typ smlouvy byl natolik pružný, že mohl být používán jak obchodníky, kteří nakupovali ve velkém v Benátkách, tak krosnáři, kteří od stejných obchodníků nakupovali zboží, kterým potom plnili svou krosnu na zádech, se kterou se vydávali do střední Evropy. Jednalo se v podstatě o zálohu v koření nebo tkaninách, jejichž hodnota byla stanovena v okamžiku uzavření smlouvy. Prodej zboží zajistil dostatečné množství peněz pro splacení půjčky, samozřejmě vedle obchodního zisku, který zůstával prodejcům.

Zdánlivě tedy tento typ smlouvy nekalkuloval předběžně s úroky, ale to zůstává pouze těžce uvěřitelným dohadem.

Důvodem faktu, že ve smlouvách nebo obchodních knihách nebyla definována úroková sazba na rozdíl od smluv typu *livello*, je zřejmě církevní zákaz, nicméně množství pamfletů v 15. a zejména 16. století je důkazem toho, že *vendita a tempo* ‚prodej s časovým odkladem‘ byl i přes odpor katolické církve běžnou praxí.

Je proto nemožné alespoň přibližně odhadnout úrok, který mohla vynést *convizione*. V tomto typu smlouvy nebylo totiž nikdy specifikováno množství poskytnutého zboží, pouze se někdy objevuje hrubý popis jeho kvality. Uváděna byla pouze suma, kterou bylo nutné vrátit po vypršení půjčky. Můžeme se nicméně domnívat, že úroková sazba u *convizione* - to znamená v případě krátkodobé půjčky - byla vyšší než u dlouhodobých půjček představovaných typem *livello*. Je nutné si ale uvědomit, že výše úroků na zboží mohla hodně kolísat v závislosti na kolísání cen.¹⁰

Na podporu těchto domněnek můžeme uvést několik úvah.

Uspořádání distribuce zboží bylo takové, že prodejci měli oligopolní postavení. Pouze některé rodiny obchodníků ve velkém, které samy měly obchody v zahraničí a půjčovaly peníze na smlouvy *livello*, udržovaly kontakty s benátskými dodavateli. Tento výhradní přístup na hlavní trh dodávající koření propůjčoval úzkému okruhu osob velkou moc při uzavírání smluv. Kramář byl nucen obracet se na tyto osoby během krátkého pobytu ve vlasti. Jak by si mohl dovolit nakupovat během letních prací zboží za výhodnější ceny v Benátkách?

Tento mechanismus byl tedy regulován silnou poptávkou po úvěrech nutných pro zachování obchodních aktivit v německých zemích. Obchodní úvěr můžeme v tomto případě nazvat životní nezbytností.

Dalším důvodem, pro který se můžeme domnívat, že úvěrový úrok ve zboží byl zvýšen, se týká očekávaného zisku. Obchod v Karnii zaznamenal velký vzestup na konci 17. a v první polovině 18. století, jak to dokazují rostoucí migrační proudy, které se z horních furlanských údolí dělily směrem na sever od Alp.

V tomto směru nebyly výjimkou vysoké úrokové sazby i na peněžité úvěry. Bylo například prokázáno, že v 16. století krátkodobé úvěry v Chieri poskytnuté židovskými obchodníky dosahovaly úrokové míry mezi 20 a 50%, zatímco u dlouhodobých úvěrů se stejná úroková míra ustálila kolem 13%.¹¹ Stejně tak i početná srovnání provedená na základě údajů o krátko- a dlouhodobých úrokových mírách zjištěných Sidney Homerem, který vzal v úvahu také obchodní úvěr, potvrzují tuto domněnku.¹²

Kromě toho analýzou notářských protokolů zjišťujeme tendenci k „hierarchizaci úvěru“. Často totiž docházelo k tomu, že pokud *convizione* nemohla být splacena, byla přeměněna ve věčně vyplatitelné *livello*. Pokud dlužník nedokázal splatit ani úroky z *livella*, došlo k prodeji s dodatkem o zpětném nabytí, který, jak později uvidíme, měl mnohem blíže k dlouhodobému úvěru než k faktickému převodu majetku.

Je možné vysledovat tuto hierarchii také v opačném směru. Mohlo se totiž stát, že smlouva o znovunabytí neznamemala faktický zpětný prodej, ale přeměnu na *livello*. Znovunabytí majetku Pascoliho Vezeliho od Nicola Gerina z 8. května 1719 je příkladem tohoto jevu. Místo zaplacení 42 dukátů uvedených v prodejní smlouvě se věřitel spokojil s ročním úrokem 5 % z této sumy, jak je výslovně uvedeno ve smlouvě.¹³

Livello a *convizione* se tedy vzájemně doplňovaly na úvěrovém trhu v horských oblastech, ale zatímco *livello* bylo obecně dlouhodobou půjčkou v hotovosti, s úrokovou mírou pohybující se mezi 5 a 7% a zaměřené hlavně na požadavky běžné spotřeby, byla *convizione* krátkodobou půjčkou ve zboží, pravděpodobně s vyšší úrokovou mírou, a byla určena hlavně pro obchod. Obě tyto formy úvěru předpokládaly záruku v nemovitém majetku.

Praxe využívání produktivního majetku, téměř vždy pozemku, jako záruky pro půjčku byla široce rozšířená, i když vykazovala specifické rysy podle období a oblasti. Těsný vztah mezi úvěrem a pozemkovým vlastnictvím nás nutí zastavit se u tohoto aspektu. Není totiž možné pochopit mechanismy úvěru bez znalostí toho, co určovalo strukturu pozemkového vlastnictví, jeho rozdělení a ceny půdy.

Pozemkové vlastnictví¹⁴

Stejně jako velká část alpských regionů byly i horské oblasti Furlanska během celého novověku charakterizovány převahou společně využívané půdy, pouze minimálně se objevují majetky *privata ragione* „v držení soukromníků“.¹⁵

Dosud nám chybí komplexní data týkající se využívání půdy v Karnii a objemu pozemkového vlastnictví, která by předcházela rakouskému katastru z počátku 19. století.

Zpracování katastrálních údajů¹⁶ dokládá skrovný objem obdělávané půdy ve srovnání s pastvinami, loukami a lesy, potvrzené kromě číselných údajů také dokumenty vypracovanými státními úředníky (tabulka 1).

Tabulka 1 - Rozvržení zemědělské půdy v Karnii v první polovině 19. století.

typ	celkem (ha)	%
obdělané pozemky	2 720,4	2,36
louky	18 114,2	15,74
pastviny	34 459,3	29,96
les	32 605,5	28,34
bažiny	112,3	0,10
neobdělaná půda	27 042,9	23,50
celkem	115 054,6	100

Pramen: F. Bianco, *Comunità...*, cit., str. 67.

V obci Rigulât se například odhaduje, že pouze 1/400 plochy obce se nacházela v pásmu *monte facile* ‚lehce přístupná horská půda‘ použitelná pro louky nebo pastviny, zatímco zbytek území v *monte difficile* ‚těžce přístupná horská půda‘, která sestávala *pascolo, zerbo, brughiera, cespugli e crettaglie* ‚z pastvin, křovin a skalisk‘.¹⁷ Podobnou situaci, pouze s poněkud vyššími číselnými hodnotami nacházíme v ostatních okolních vesnicích.

Ve Valpicētu se 1/100 půdy nacházela v *monte facile*, zbytek v *monte difficile*.¹⁸

V Comelians, Povolâru a Maranzanas, v nižší nadmořské výšce, to byla 1/50 v *piedi monte* ‚na úpatí hory‘, a 4/50 v *collina* ‚kopce‘.¹⁹ Zvláštním případem byly obce Luvinças a Dentramp, obě byly ze všech stran obklopeny vesnicemi, a na omezeném prostoru disponovaly 1/10 v *pianura inclinata* ‚nakloněná planina‘, 4/10 v *colle* ‚kopce‘ zbylými 2/10 v *monte scosceso* ‚strmý svah‘.²⁰ V obci Davâr, Cjaline, Cludini a Lenzon nacházíme podobné poměry: 1/30 v *monte facile*, zbytek *monte difficile*.²¹ Obdělávané pozemky se tedy rozprostíraly v úzkém kruhu kolem vesnice, zvaném *tavella*, na malém ostrůvku intenzivně obdělávané a každoročně *letamat[a]* ‚hnojené‘ půdy, která nebyla nikdy ponechána ladem.²² Tento kruh byl obklopen pásmem pastvin, lesů a nakonec hor.

Přípravné práce na katastru ukazují, jak byl tento omezený prostor dělen podle jediného pravidla: rozdělení majetku mezi všechny rodiny, které tvořily vesnici. Běžnou odpovědí na dotazníky pro katastr bylo: „V této vesnici nejsou žádní pachtýři, všichni jsou malými vlastníky a rolníky zároveň“ (in questo paese non vi sono coloni - tutti sono piccoli possidenti, ed agricoltori insieme). Jinde čteme: „Tyto pozemky nejsou rozděleny na velké statky, ale jsou tvořeny malými pozemky sestavenými ze všech kvalit půdy a náleží různým vlastníkům bez jakéhokoliv zvláštního rozdělení obdělávané půdy, pastvin a luk“ (non sono questi

terreni ripartiti in grandiose possessioni, in colonie, massarie ma sono composti di piccoli spezzati misti di tutte le qualità dei terreni esistenti, spettanti ai possessori in varie posizioni e senza veruna particolare ripartizione di zappativi, prativi, pascolivi).²³

Rozdrobení majetku bylo značné i po celé 17. a 18. století, i když ne tak evidentně jako v 19. století, kdy pomalý, ale stálý demografický růst vyvíjel do té doby nevídaný tlak na pozemkové vlastnictví. Na to můžeme usuzovat už z malých rozloh půdy, které byly předmětem pozemkových smluv. Pozemky prodané nebo dané v užívání měly často pouze několik stovek kroků²⁴ a téměř vždy hraničily s jinými pozemky. Další potvrzení této situace pochází ze zkoumání několika odhadů provedených v druhé polovině 18. století, kde hodnoty určené pro jednotlivá vlastnictví jen zřídka překračují tisíc dukátů.

Jedním z nejdůležitějších odhadů je ten provedený v roce 1778 v Avause, v obci v údolí Val Pesarina, pro vyměření desátku,²⁵ protože jsou v něm kromě odhadů pozemků uvedeny také jejich velikost a kvalita.

Jedná se o pozemky 55 majitelů, mezi nimiž jsou 3 kostely. Prakticky každé domácnosti odpovídalo jedno pozemkové vlastnictví a zřejmě bylo několik pozemků vlastněno obyvateli blízkých obcí.

Srovnáním hodnot majetků, které se pohybují mezi 2 a 1.326 dukáty, dostaneme obrázek o tom, jak velké byly ekonomické rozdíly v důsledku různého pozemkového vlastnictví. Jiný obrázek dostaneme výpočtem ploch pozemků: například majetek Antonia Rupila, jehož odhadní cena byla 898 dukátů, 3 lir a 5 soldů - druhý nejdůležitější ve vesnici - měřil méně jak 7 hektarů. Polovinu tohoto pozemku tvořily louky, třetinu takzvané *cavezzi*, 'souvratě' (pozemky s menšími výnosy), a pouze malá část mohla být intenzivně obdělávána a mohlo tam růst obilí.

Odhady provedené pro obec Dimplan, pravidelně prováděné pro soukromé pozemky uvnitř *tavelly*, dokazují kromě rozdrobenosti vlastnictví také státnost této situace v delším časovém období (Tabulka 2). Hodnoty jsou uváděny v *segních*.²⁶

Také odhad pro obec Davasta (založený v roce 1684 a aktualizovaný v roce 1716) dochází ke stejným výsledkům:²⁷ velká rozdrobenost půdy a značné rozdělení majetku.

Hlubší zkoumání této vesnice, možné díky ne právě obvyklé přesnosti a jasnosti dat, nám dovoluje porovnat výsledky odhadu s rakouským katastrem na stejném území. Ze sestavení dat o několika rodinách, získané na základě toponym obou zdrojů, jednoznačně vyplývá dlouhodobá kontinuita v uspořádání vlastnictví. Ze zkoumání rodin, u nichž je možné přesně vysledovat sled generací, vyplynulo, že po dvou staletích zůstaly

Tabulka 2 - Rozdělení pozemkového vlastnictví v Dimplanu podle tříd zdanitelné hodnoty.

	počet segní		počet vlastníků	
	celkem	%	celkem	%
1667				
do 5 segní	135,0	37,60	54	66,67
6-10 segní	142,0	39,56	21	25,93
více jak 10 segní	82,0	22,84	6	7,40
celkem	359,0	100,00	81	100,00
1676				
do 5 segní	148,0	40,00	57	67,06
6-10 segní	129,5	34,86	21	24,70
více jak 10 segní	93,0	25,14	7	8,24
celkem	370,5	100,00	85	100,00
1763-65				
do 5 segní	93,0	24,60	55	67,07
6-10 segní	107,5	28,31	16	19,51
více jak 10 segní	177,5	47,09	11	13,42
celkem	378,0	100,00	82	100,00

Pramen: F. Bianco, *Comunità...*, cit., str. 73.

pozemky, kromě několika málo výjimek, majetkem stejných rodin. Rodin starousedlíků, mezi něž byla rozdělena větší část majetků, bylo v průběhu jednoho staletí stále zhruba třicet a nedošlo ke koncentraci pozemkového vlastnictví.

Půda tedy neměnila majitele, nebo k tomu docházelo jen zřídka.²⁸ Omezená hybnost trhu s pozemky se netýkala pouze Karnie, ale byla zaznamenána také v údolích Ferrant a Oisans.²⁹ Nesčetné geografické, sociální a ekonomické analogie mezi touto oblastí a vysoko položenými údolími Karnie nás přivádí k závěru, že existuje široce rozšířený model dynamiky trhu s pozemky, který je silně ovlivněn propletenými vztahy mezi hlavními hybnými faktory ekonomie, kterými byly v obou zónách migrace a zemědělství.

Charakteristické rysy, které doprovázejí tento fenomén, to znamená rozdrobení pozemků a zvýšená cena půdy, nejsou ve skutečnosti specifickým prvkem pouze pro oblast Karnie a Oisans, ale objevují se v celé alpské oblasti tak často, že byly pojmenovány „strukturálními“ rysy horské ekonomiky.³⁰

Podobná situace se objevuje nejen v mnoha oblastech francouzských

hor, ve kterých docházelo k silné migraci,³¹ ale také v mnoha regionech jižních svahů Alp.

V oblasti Coma Bruno Caizzi ukázal, že se smlouvy o prodeji a koupi a livelární pověření, které byly brány v úvahu při tvorbě španělského katastru pro výpočet zdanitelného základu, týkaly transakcí s velmi malými parcelami o velikosti 1 *pertiky* nebo i méně, a byly poměrně vysoko hodnoceny v důsledku nedostatku dobré půdy a velkého oběhu peněz způsobeného migrací.³²

Podle Raula Merzaria se v 18. století drobení pozemků dále prohlubuje. Malá rozloha obdělávané půdy kolem vesnice a trvalé dělení pozemkového vlastnictví způsobené dědickým systémem jsou příčinami procesu drobení parcel do jednotek menších než 1 *pertica*.³³

Také v ostatních horských oblastech Lombardie byla situace podobná. Většina pozemků v kopcích a níže a středně položených horských oblastech se pohybovala v rozmezí od 1/4 do 2 hektarů, zatímco ve vyšších oblastech jen zřídka dosahovala 1/4 hektaru.³⁴

Pozemková struktura označená jako „drobnovlastnictví“ převažovala také v mnoha horských a kopcovitých regionech Ligurie,³⁵ Piemontu³⁶ a Tridentska.³⁷

Cena půdy

Jak je známo, je hodnota půdy závislá nejen na rozloze, ale ovlivňuje ji také množství dalších místních faktorů: úrodnost, nadmořská výška, klimatické, geomorfologické a pedologické podmínky, kultivované plodiny, možnost pěstování obilnin, atd..³⁸ Kromě toho bylo dokázáno, že pozemky stejné kvality ve stejně dosažitelných oblastech mohly být prodány i za značně rozdílné ceny, v závislosti na příbuzenských a sousedských vztazích mezi prodávajícím a kupujícím.³⁹ Jednalo se o smlouvy o koupi a prodeji, jejichž náplň není vždy lehce dešifrovatelná. Pozemek mohl být koupen příbuzným prodávajícím, aby mu pomohl splatit dluhy ze smluv s třetí osobou, pod vlivem solidarity a oboustranné pomoci, která fungovala mezi členy jedné rodiny, nebo mohl představovat konečné splácení dlouhé řady malých půjček.

Zdá se, že v Karnii byla rozdrobenost do mnohých malých parcel příčinou vysokých cen i přes malou výnosnost půdy. Geomorfologická situace - šterkovitá a písečná půda, značná hornatost, sypkost svahů, pozemky jednotlivých obcí podél úzkých údolí -, klimatické podmínky - dlouhé a tuhé zimy s častými vánicemi i v nejnižších oblastech -, znemožňovaly téměř vždy dozrání kukuřice a umožňovaly pouze

kultivaci méně náročných obilovin s menší kalorickou hodnotou, jakou je například žito.

Na tvorbě cen se tedy nepodílely pouze faktory ekonomického charakteru, ale také komplex faktorů sociálních a kulturních. *Notizie territoriali generali* „Obecná pozemková oznámení“ rakouského katastru často zdůrazňují nesoulad mezi vysokou poptávkou a velmi omezenou nabídkou půdy a v některých případech podtrhují rozdíl mezi skutečnými cenami a „těmi, které by odpovídaly produktivitě, a tedy spravedlivými“ (corrispondenti alla forza produttiva, e quindi giusti).⁴⁰

Pokud porovnáme obě tyto hodnoty, budeme překvapeni obrovským rozdílem mezi těmito dvěma cenami (Tabulka 3).

Tabulka 3 - „Skutečná“ a „spravedlivá“ cena pozemků v katastrální obci Muina, Agrons a Cela podle katastrálního odhadce z roku 1826 (v lirách za pertiku).

	„skutečná“		„spravedlivá“	
	max.	min.	max.	min.
obdělávatelná půda v pahorkatině	310	172	25	12
obdělávatelná půda v <i>monte facile</i>	172	100	12	6
pastviny v pahorkatině	90	50	12	4
pastviny v <i>monte facile</i>	50	17	4	2

Pramen: ASV, Rakouský katastr, přípravné práce, obálka 292, Muina, Agrons a Cela.

Je ovšem třeba nedat se zmýlit těmito čísly. Katastrální odhadci se pohybovali na základě informací o smlouvách uvedené v notářských protokolech, a jak oni sami často zdůrazňovali s odvoláním na smlouvy o koupi a prodeji, bylo těchto protokolů málo a týkaly se pouze malých pozemků.

I přesto jsou tato data určující také pro předchozí staletí. Ví se, že během času byly ceny ovlivňovány mnoha faktory, mezi něž patří inflace, změny poptávky způsobené pohybem obyvatelstva, konjunkturální změny nabídky se vztahem k produkci a strukturální změny se vztahem k produktivitě. Můžeme proto těžko získat skutečně srovnatelná data v různých obdobích. I přesto umožňují data z notářských protokolů, u nichž je uvedena rozloha pozemku, udělat si alespoň přibližný obrázek o cenách půdy.

V roce 1778 byl v Aause obdělávatelný pozemek té nejvyšší kvality ohodnocen 18 soldy za krok, zřídka 19 a nikdy 20, stejný pozemek nižší kvality 16, 14 nebo i 10 soldy za krok, *cavezzo* - neokopaninovaný pozemek průměrné kvality - nepřekračoval 8 soldů za krok, ale u

některých parcel dosahoval pouze 4 soldů, louky byly ohodnoceny zhruba od 15 do 30 nebo 40 lirami za *settore*,⁴¹ a zřídka kdy, pokud dosahovaly vynikající úrovně, 70 lirami. Obecně tedy nedosahovaly nikdy víc jak 2 soldy za krok. Ve Frasseniet a lu For se v druhé polovině 18. století kupovala dobrá obdělávatelná půda za 18, 19, nebo i za 20 soldů za krok. Tyto propočty mohou být značně rozdílné v jiných vesnicích a za jiného stavu cen, ale v zásadě jsou vždy vyšší než odhady v nížinách.⁴²

Obecně lze říci, že malé parcely dosahovaly vyšších cen za plošnou jednotku, o čemž se můžeme přesvědčit z cen luk: menší louky měřené na kroky a umístěné pravděpodobně v blízkosti vesnice ve vhodné vzdálenosti a bez velkých výškových rozdílů byly hodnoceny mnohem vyšší cenou než louky měřené na *settori*, které se nacházely ve větší vzdálenosti od vesnice a byly často strmé.

Cena půdy byla v každém případě velmi vysoká. A přesto byl majitel jen zřídka ochotný zbavit se některého ze svých pozemků, a to i v případě že byl zatížen hypotékou a velkými dluhy, které o hodně překračovaly roční výnosy z tohoto pozemku.

Protože je půdy ve srovnání se zájemci o ni tak málo, mají k ní majitelé zvláštní citový vztah a její hodnota je téměř nevyčísitelná a obvykle jsou příčinou prodeje spíše než vůle prodávajícího příbuzenské a přátelské vztahy a potřeby kupujícího

(Essendo i terreni pochissimi in confronto alla moltitudine della popolazione acquirente, diventano un oggetto d'affetto parziale, e quasi inestimabili ed ordinariamente la necessità dell'acquirente, la parentela a l'amicizia sono i motori delle vendite, piuttosto che la volontà dell'alienante),

uvádí s jistou rozpačitostí jeden katastrální odhadce.⁴³

Tento jedinečný vztah k půdě, společný všem lidem z hor, byl považován za výjimečný i samotnými odhadci, z nichž někteří uvádějí, že „jediným cílem kupujícího je stát se vlastníkem nebo zvětšit rozsah svých majetků“ (il compratore non fa alcun calcolo sennonché quello di diventar possidente o d'accrescere la sua tenue possidenza)⁴⁴ a tato skutečnost byla při nedostatku lepšího vysvětlení přisuzována charakteru obyvatel „okouzlených láskou k vlasti, mocnou nemocí v těchto končinách“ (affascinati dall'amor patrio, malattia potente di queste pertinenze).⁴⁵ Tento vztah částečně připomíná situaci uvedenou na začátku 19. století v lombardských horách, kde obyvatelstvo považovalo za ostudné nevlastnit „jediný kousek půdy pod sluncem“ (una crosta al sole).⁴⁶

Tak vypadala situace, jak ji zachytily přípravné práce na rakouském katastru v roce 1826.

Pokud ovšem opět zkoumáme notářské protokoly ze 17. a 18. století, je situace ještě komplikovanější. Smlouvy o koupi a prodeji byly poměrně časté, v určitých případech vůbec tím nejčastějším právním aktem, téměř vždy ale obsahovaly klauzuli o *recupera* ‚znovunabytí‘, jejímž prostřednictvím si prodávající zachovával právo na znovuzakoupení postoupeného pozemku, takže kupec nemohl pozemek prodat třetí osobě. Zřídka obsahují protokoly smlouvy o zpětném prodeji, ty byly používány sporadicky.

Také v tomto případě může být pouhé spočítání právnických aktů zavádějící. V již citovaném *Formulario per uso delli notaj di villa* uvedl anonymní pisatel u hesla *recupera*, které je významně uvedeno až na konci:

I když je v Karnii znovunabytí velmi časté, u notáře se však neseписuje. Pomlčel jsem o něm jako o jednom z aktů notáře, a spolu s Horatiem tímto prosím za prominutí: quandoque bonus dormitat Homerus. A protože mé dílo již pokročilo, neuvádím tuto kapitolu na jejím místě, to jest za 5. kapitolou o prodeji a koupi.

(Benché frequentissima in Cargna sia la Ricupera, da' Notaj tuttavolta non si scrive, per la medesima, quasi mai Instromento. Di lei perciò ero dimenticato, e dimando scusa dicendo con Orazio: quandoque bonus dormitat Honerus. E per essere l'opera di già avanzata non è posto questo capitolo al suo nicchio, cioè immediatamente dopo il Capitolo V. della Compravendita).⁴⁷

Recupera byla tedy jedním z velmi používaných prostředků, ale nebylo obvyklé, aby ji notář uvedl v protokolech. Kromě toho je dlouhodobé zachovávání rozdrobenosti pozemků bez jejich koncentrace v rukou několika málo zámožných rodin, které půjčovaly peníze, samo o sobě důkazem o málokdy se vyskytujícím prodeji, nebo aspoň o pohybu omezeného vlastnictví mezi určitými rodinnými klany. K převodu „úplného a absolutního vlastnictví“ (*piena ed assoluta proprietá*) docházelo ve skutečnosti pouze v několika případech. Mohlo také dojít k znovunabytí pozemku, v jehož prodejní smlouvě nebyla uvedena klauzule o znovunabytí.⁴⁸

Ze zkoumání notářských spisů si tedy můžeme dělat představu o překážkách, které byly kladeny do cesty majetkovému pohybu půdy a její koncentraci v rukou několika osob. Klauzule o znovunabytí ve smlouvách o koupi a prodeji vytvářela vzájemně svázaný systém, který měl málo společného se skutečným převodem majetku a spíše se podobal dlouhodobému úvěru, jehož zřejmě ne příliš vysoký úrok byl často určen výnosem pozemku.⁴⁹ Obdělávatelné půdy bylo tedy málo a byla rozdrobena do mnoha malých parcel, které dosahovaly maximální

výměry několika stovek kroků. Půda byla rozdrobena mezi všechny rodiny komunity. Kultivace půdy tedy vzhledem k její rozloze vyžadovala ohromný přísun pracovních sil a nízká produktivita nebyla v žádném případě kompenzována produkcí zajišťující obživu. Půda, které bylo příliš málo a která byla příliš neúrodná, se tedy nemohla stát základem bohatství, i když bylo vlastnictví mnoha malých parcel vně úrodné *tavelly*, stejně jako imponantnost obydlí, považováno za symbol prestiže a moci rodin v komunitě. I z toho důvodu byl pohyb půdy velmi omezený a téměř vždy probíhal pouze uvnitř vesnice. Smlouvy o koupi a prodeji, často vázané pevnými klauzulemi o znovunabytí, byly uzavírány hlavně mezi příbuznými, v prostředí pevných rodinných klanů. Cena půdy, pokud má smysl mluvit o ceně v prostředí v podstatě netržním, které se týkalo půdy jako majetku, byla velmi vysoká.

Jaké byly tedy důvody, pro které byl obyvatel karnských hor ochotný platit značnou sumu pro získání málo produktivní půdy, která nemohla uživit jeho rodinu?

Je těžké dát jednoznačnou odpověď, protože sama otázka je pravděpodobně položena špatně. Do hry vstupovaly určitě i mimoekonomické faktory, jejichž objasnění by vyžadovalo antropologický přístup. Dokonce i samotní vykonavatelé přípravných prací na katastru čelili velkým těžkostem při určování *běžných* cen pozemků pouze na základě ekonomických kritérií.

Ekonomické faktory nicméně existovaly a také měly svou váhu. Jen ten, kdo vlastnil půdu (nebo dům, *stavolo*) mohl vstoupit na úvěrový trh, a i ty nejmenší parcely se mohly stát zárukou pro získání půjčky. A pro udržení si vlastnictví pozemku byla karnská rodina ochotná platit v hotovosti úrok naprosto nepřiměřený produktivitě půdy.

Taková situace by nemohla dlouho trvat, pokud by nedošlo ke sjednocení a upevnění různých zájmů jednotlivých sociálních skupin, které tvořily karnskou společnost: na jedné straně věřitelé, jejichž cílem nebylo získat vlastnictví půdy, protože půjčky na úvěr přinášely mnohem větší zisk než výnosy z ní, na druhé straně ti, jejichž cílem bylo získat peníze nebo zboží a kteří nemohli nebo nechtěli prodat půdu (nebo obecně nemovitý majetek), protože bez ní nemohli vstoupit na trh s úvěry, což byl jediný způsob, jak přečkat nepříznivé období nebo se věnovat obchodním aktivitám, zejména tedy obchodu se zeměmi střední Evropy. Rozdělený majetek, který byl dále droben dědickým systémem, který předpokládal rovné dělení zděděného majetku mezi mužské dědice,⁵⁰ byl tedy podpůrným faktorem karnské ekonomiky, zatímco obchodní aktivita zaručovala i pro nejchudší rodiny zdroj příjmů nutných

pro udržení majetku.

Vysoké ceny půdy byly tedy vyvolány silnou poptávkou ze strany nižších středních vrstev společnosti.

Mezi nejzajímavější údaje, které podporují tuto hypotézu, patří bezesporu ty, které jsme získaly analýzou rozdělování dědictví. Často se objevují situace, kdy *capitali livellari* ‚livelární jistiny‘ představovaly většinový podíl majetku, aniž by se bralo v úvahu, že mnohá *livella* byla uzavřena již před 50 nebo 100 lety. To je případ rodiny Troiano z Prâta, která v roce 1773, jak usuzujeme z dělení dědictví, vlastnila kapitál 5.368 lir a 11 soldů v *livellech*, 2.570 lir a 17 soldů v pozemcích a 3.151 lir a 7 soldů v budovách,⁵¹ nebo případ dělení mezi bratry Candida a Valentina Billianiových z Cjavaçe, kteří v roce 1810 vlastnili kromě 18.710 lir a 22 soldů ve *fabriche* ‚budovách‘ a pozemcích také 25.842 lir a 43 soldů v *Capitali attivi* ‚aktivním kapitále‘, který při úroku 5% přinášel ročně víc jak 1.200 lir.⁵²

Z těchto údajů lze usuzovat, že věřitelé neměli zájem odškodnit se na pozemcích, které sloužily jako záruka a že pro nejbohatší rodiny bylo důležitější vlastnit *livello* než pozemek.

Významná je také analýza dělení dědictví mezi bratry Pelegrinovy z Rigulâta.

1. října 1731 byla v ‚jizbě domečku řečeného Vinaia‘ (nella stua della casetta detta de Vinaia) uzavřena mezi bratry Zuanem, Antoniem a Leonardem dohoda, podle které si rozdělili otcův movitý a nemovitý majetek v hodnotě téměř 50.000 lir: 3.701 dukátů v domech a budovách, 2.698 dukátů v pozemcích a 9.300 lir v *livellech*.⁵³ Aby bylo dědictví jako obvykle naprosto rovné, musely být brány v potaz všechny maličkosti.

Ale tady se objevil zádrhel: *casa nuova*, rodinné sídlo, mělo samo o sobě stejnou hodnotu jako všechny ostatní domy dohromady. Jako symbol důležitosti příslušela Zuanovi, nejstaršímu bratrovi a ideálnímu pokračovateli hlavní větve rodiny. Ale musel se pro něj vzdát odpovídajícímu dílu z ostatního dědictví. A vzdal se právě pozemků, z nichž mu připadly pouze malé parcely v hodnotě 294 dukátů, proti majetku o více jak 1.000 dukátech, které připadly ostatním bratrům. Ponechal si naopak *livella*, jejichž výnos byl při 5 % úroku 150 lir ročně.⁵⁴

Také ve specifickém případě obchodního úvěru můžeme často pozorovat vlašný zájem nejvýznamnějších rodin na vlastnictví půdy. Tyto rodiny měly obvykle dobře zavedené a výnosné obchodní aktivity v zahraničí, jak o tom svědčí řada materiálů.

Poté, co například Antonio Pitt z Çurçuvinta vyňal z nároků na

dědictví dva ze svých synů, odůvodňoval tento čin faktem, že pro jednoho již zakoupil obchod ve Falci v hodnotě 1.200 zlatých a pro druhého obchod v hodnotě 1.440 zlatých v biskupství *Aicstet*.⁵⁵ Sám pořizovatel závěti prohlašoval, že oba synové se jeho ustanovení, které je na první pohled diskriminovalo, rádi podřídí,

pokud si uvědomí, že jejich majetek sestává z velké části z budov, ze kterých v této vesnici neplyne žádný zisk, a z pozemků, které vzhledem ke své neúrodnosti vyžadují trvalé a nákladné obdělávání, pokud z nich má být nějaký užitek

(se riflettono che la sua facultá consiste buona parte in fabbriche che non rendono cosa alcuna in questo paese, in terreni che ricercano una assidua dispendiosa coltivazione, stante la loro sterilitá, se vuolsi ritrarre qualche frutto).⁵⁶

Často se také stávalo, že po vypršení lhůty splatnosti poskytl věřitel dlužníkovi odklad místo toho, aby se okamžitě odškodnil zabavením jeho majetku. Tímto způsobem poskytla společnost Ferdinanda de Crignis *e compagni* „a spol.“, která působila v Augšpurku, v roce 1769 tříletý odklad GioBattovi Durigonovi na splacení úvěru 213 zlatých a 3 krejcarů.⁵⁷ Několik let nato poskytl GioBatta de Crignis, syn Ferdinanda, Pietrovi a GioBattovi Puschiasisovým z Ludario odklad dluhu 80 zlatých a 45 krejcarů „za množství zboží, které jim dodal do roku 1796 k plné spokojenosti obou a za čestnou cenu“ (per tante merci da lui avute sin nel 1769 di loro sodisfazione ed a onesto prezzo).⁵⁸

Podle dokumentů docházelo v jiných případech místo odložení doby splatnosti k transformaci *convizione* na *livello perpetuo francabile* „věčně vyplatitelné *livello*“. Tím se obešla zákonná ustanovení týkající se půjček v naturáliích. Nejednalo se tedy již o placení na splátky, ale o úročný úvěr s obvyklými úrokovými mírami, které se pohybovaly mezi 5 a 7%.

Tento nezájem o půdu je pochopitelný v případě obchodníků, kteří sídlili téměř trvale v cizině. Příjem splátek z pohledávek za horskými pozemky na místo hotovosti představoval často spíše než zisk zdroj dalších výdajů a potíží.

Například v roce 1773 poslal Antonio Candoni do své vlasti Ignatia Harta, „měšťana ze Steyru v Horních Rakousích“ (cittadino di Staier nell’Austria superiore) jako svého zmocněnce pro vymáhání několika pohledávek. Mezi případy, které měl Hart vyřešit, byl jeden zvlášť delikátní, který se týkal 286 zlatých, téměř 1.500 lir, který *vicino* „jeden ze sousedů“ Stalise, Antonio di Sopra, dlužil Candonimu. Antonio di Sopra byl mrtev a nezanechal po sobě peníze, ale pouze pozemky, které ale nestačily k pokrytí dluhu. Po opakovaných žádostech a prosbách dosáhl vykonavatel závěti toho, že byl dluh uhrazen pozemky z

pozůstalosti mrtvého, i když odpovídaly jen části dluhu. 28. září byla sepsána smlouva o převodu majetku, v latině, „aby pan Hart porozuměl“ (per intelligentia del signor Hart). Den nato byla část těchto pozemků ihned prodána.⁶⁰ Candonimu tedy nešlo o získání půdy, ale hotovosti.

Také pro postoj nejbohatších karnských rodin, které pro maximální zvýšení svých zisků neinvestovaly do nákupu pozemků, ale do mnohem ziskovějších úvěrových aktivit, nacházíme analogie v ostatních horských oblastech, jako například Ligurii,⁶¹ Oisansu⁶² a některých švýcarských kantonech,⁶³ ale také v nížině, i když v jiném období.⁶⁴

Rejstříky *libri delle notifiche*

Poté, co byla prokázána úzká souvislost mezi úvěrem v horské oblasti a „ekonomií migrace“, lze dokázat, že změna prvního aspektu měla své počátky v důsledné reorganizaci aspektu druhého.

Studium, které v diachronním smyslu přiřadilo určité rysy úvěru k určitému charakteru migrace, bylo umožněno na základě rejstříků *libri delle notifiche*.⁶⁵ V nich jsou totiž zaneseny údaje o veškerých ověřených aktech, které byly uzavřeny před notářem, a to od 8. ledna 1713. Byly uchovávány ve zvláštních kancelářích, rozmístěných v různých provinciích Benátské republiky. V roce 1736 bylo povoleno také obyvatelům Karnie, aby si v Tumieçi otevřeli svůj úřad. Mohla by v tom snad být spatřována souvislost s politikou výsad udělených této provincii, jistě však lze říci jen to, že zřízení úřadu usnadňovalo záznamy akt uzavřených v pásmu poněkud odlehlém od kanceláře v Udine. Záznamy postihující Karnii pokračují až do roku 1807, a tak nabízejí svým rozpětím 71 let kompletní materiál pro kvantitativně rozsáhlé studium.⁶⁶

Rejstřík *libro delle notifiche* nejenže propůjčoval díky veřejným listinám větší ochranu vlastnických práv, ale umožňoval i důslednější dohled nad daněmi a sloužil státu za zdroj příjmů. Záznam mimo to zajišťoval smlouvě „platnost přednostního práva“ vůči jinému neohlášenému notářskému spisu, byť i časově staršímu.

Zde je důvod oné pečlivosti při registraci akt, u nichž by mohly nastat spory, jako například *livelli* či *convizioni*. Naopak u jiných typů smluv, jejichž samozřejmost byla evidentní (jako v případě závětí), se vyplácelo nenahlašovat je, neboť se tím bylo možné vyhnout zaplacení očekávaného poplatku. Tento pramen se tedy zdá být pro studium úvěru obzvláště důležitým, protože skýtá významné přednosti před notářskými protokoly. Zejména tam nalezneme smlouvy *livelli* uzavřené farami, jež se často objevují jen v záznamech bratrstev, dále tam jsou *convizioni*, t.j. všechny

úvěry obchodního rázu. Pro tyto úvěry (narozdíl od smluv *livelli*) norma nevyžadovala uzavírání v přítomnosti notáře;⁶⁷ kromě toho se často sepisovaly mimo území Karnie: ve Furlanském patriarchátu, v Benátkách, či v cizině - v Rakousku, v Bavorsku, v Čechách. Zisk z pramene, jako je *libro delle notifiche*, dovoluje - obdobně jako pozdější zdroje tohoto typu, jež vznikaly v průběhu novověku vesměs ve všech koutech Itálie a Evropy⁶⁸ - přístup k obrovskému množství údajů, které by bylo extrémně těžké sebrat systematickým vypisováním notářských akt. S výhodou možnosti využívat velkého množství informací se však váže i jedna nevýhoda, a sice nemožnost brát patřičně v úvahu rozmanitost a zejména pak složitost ohlášených akt. Vskutku často je notářský spis tak nesourodý, že ho nelze jednoznačně klasifikovat. Jindy je zas nemožné přiřadit jeho obsah ke klasifikaci dané samotným notářem, sám o sobě však ukrývá vztahy složitější a členitější. Krátce řečeno, každá notářská akta mají svoji vnitřní historii, kterou musí práce seriového typu opomíjet.

Záznamy tvoří ve své podstatě syntézu smlouvy. Spolu s ní se bez běžných formulí a ve zkrácené podobě přenášejí obecné termíny notářského spisu: jména osob uzavírajících smlouvu, typ akt, obnos. Naopak jen sporadicky bývá uvedeno datum a místo uzavřené dohody, původ těch, již smlouvu uzavírají, sjednávající notář a další detaily.

Co se týče Karnie, je všeobecnou neúplností v prvních letech po založení kanceláře dána určitá mez pramene, obzvláště pokud jde o smlouvy o koupi a prodeji. Ty jsou zastoupeny v dosti rozsáhlém počtu také v protokolech, ve věrohodném množství jsou však registrovány až po roce 1780. V nízkém počtu jsou dále registrována akta, která se nevztahují přímo k ekonomické činnosti (dohody o věnech, zplnomocnění, vytyčení hranic) - jejich registrace se očividně podceňuje až do posledních desetiletí století. Ona mezera pak je vyplněna na konci 18. století, jak vychází jasně najevo z analýzy srovnávací prameny s notářskými protokoly.⁶⁹ Lze tudíž tvrdit, že přijetí norem, vztahujících se k prezentaci rejstříků *libri delle notifiche*, proběhlo postupně a že pramen nabývá dostatečné kompletnosti až po dvaceti letech, alespoň co se týče akt ekonomického typu.

Nakonec zbývá uvést poslední problém, daný skutečností, že akta nebyla ze strany notáře zapsána bezprostředně po uzavření. V počáteční fázi se jednalo o uplynutí mnoha měsíců či dokonce let, na sklonku století se pak časové rozpětí mezi uzavřením a písemným záznamem počalo omezovat až na dobu několika málo dnů nebo měsíců.

Akta zapsaná v kanceláři v Tumieci dosahují v časovém úseku od

založení po zrušení počtu vyššího než 70.000. Bylo vybráno jako vzorek jen několik modelových let, neboť v současném stavu výzkumu je nemyslitelné katalogizovat veškerá data.

Vyjma zavádějících let provozu úřadu, kde se předpokládaly s větší pravděpodobností mezery v registracích, bylo zavedeno od desetiletí k desetiletí sedm sond, počínaje rokem 1740.

Zásada shodných intervalů mezi jednotlivými sondami má - z donucení okolnostmi - omezenou reprezentativnost, dovoluje však vyhnout se chybám, které by vyplynuly z uplatnění různých postupů při výběru statistických vzorků.

Celkový počet notářsky ověřených akt obrovsky kolísá od jednoho roku k druhému a v některých měsících vykazuje evidentně vysoké koncentrace (a přirozeně i sporadicitu).

Kdyby se čerpalo z předurčeného počtu aktů v každém roce, nebo se vybírala akta jednoho předem stanoveného měsíce, mohlo by dojít k přecenění, případně podcenění relativní váhy hubených a tučných let.

Všeobecně se totální počet zapsaných akt řídí proměnlivým průběhem, přičemž roste na konci 18. století a na počátku 19. století. I když odhlédneme od konjunkturálních případů, hlavní tendence stále spočívá v růstu počtu záznamů, který je v podstatě motivován třemi důvody:

1) Vzrůstá populace, tedy počet těch, kteří se dovolávají služeb notáře.

2) Notáři, již zapisování provádějí, včleňují s postupem času větší škálu akt.

3) Prosazují se normy vztahující se k záznamům: v časovém odstupu lze vypožorovat, že se zkracuje vzdálenost mezi datem kompilace a datem zapsání akt, čímž nastává jejich hromadění.

Úvěr v Karnii v 18. století

Poté, co jsme stanovili jistá omezení pramene, je nyní možno se s patřičnou opatrností pokusit o analýzu a přistoupit k interpretaci údajů, tak jak plyne z bilance smluv (Tabulka 4).

Tabulka 4 - Počet a typ smluv zapsaných v Tumieçi ve vybraných letech.

	1740		1750		1760		1770	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
<i>convizioni</i>	362	62,41	202	44,59	313	36,52	354	38,56
<i>livelli</i>	136	23,45	128	28,26	326	38,04	313	34,10
<i>pegni a godere</i>	9	1,55	14	3,09	13	1,52	49	5,34
<i>pagamenti</i>	11	1,90	4	0,88	54	6,30	30	3,27

prodej - koupě	42	7,24	45	9,93	85	9,92	112	12,20
jiné	20	3,45	60	13,25	66	7,70	60	6,54
celkem	580	100,00	453	100,00	857	100,00	918	100,00

	1780		1790		1800		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
<i>convizioni</i>	277	27,40	297	26,38	480	29,21	2285	34,68
<i>livelli</i>	392	38,77	337	29,93	522	31,77	2154	32,69
<i>pegni a godere</i>	41	4,06	102	9,06	142	8,64	370	5,62
<i>pagamenti</i>	35	3,46	75	6,66	54	3,29	263	3,99
prodej - koupě	162	16,02	168	14,92	245	14,91	859	13,04
jiné	104	10,29	147	13,06	200	12,17	658	9,99
celkem	1011	100,00	1126	100,00	1643	100,00	6589	100,00

Pramen: ASU Libri delle notifiche.

První analýza ukazuje procentuální převahu akt vztahujících se k úvěru. Počítáme-li dohromady smlouvy *convizioni*, smlouvy *livelli* a *pegni a godere* „uživatelské zástavy“,⁷⁰ dopracujeme se k hodnotě kolem 70%, byla by však značně vyšší, kdyby se braly v úvahu i všechny „falešné“ smlouvy o koupi a prodeji.⁷¹

Ještě přesvědčivěji se jeví silná role věřitelského sektoru, porovná-li se tento výsledek s údaji z rozborů provedených z obdobných pramenů v jiných evropských lokalitách. Například v Ženevě činily registrované úvěrové smlouvy vzhledem k součtu příslušných dat 52,36% v roce 1625, 35,55% v roce 1700 a 27,25% v roce 1775.⁷² Podle výpočtů J. P. Prissona, založených na protokolech čtyř pařížských notářů, tvoří úvěrové smlouvy různých typů v Paříži v roce 1749 50,75% ze všech notářsky ověřených akt.⁷³

Mezi těmito všemi smlouvami není možno jistě rozlišit, kolik se jich vztahovalo k nákupu zboží, které bylo zapojeno do oblasti trhu se střední Evropou. Provedeme-li však důkladnější analýzu, založenou na řadě příznaků a opřenou o různé měny, v kterých se půjčky prováděly, je možno dojít k celkem průkazným hypotézám.⁷⁴ Z prvního výzkumu měn užívaných při uzavírání smluv vychází najevo, že lira se užívala bez rozdílu ve všech dohodách, dukát zvláště ve smlouvách *livelli*, zlatý - měna zavedená v zemích, kde se prodávaly *drogy* či látky - hlavně v případě smluv *convizioni*. Můžeme se tudíž domnívat, že se tyto smlouvy, uzavřené často v cizině a poté registrované v Tumieçi, téměř vždy pojí s úvěry obchodního rázu.

Následující analýza tedy vychází z domněnky, že téměř všechny smlouvy sjednané v německé měně se pravděpodobně vztahují k obchodu

se střední Evropou. Nebyl totiž vskutku žádný důvod k užívání cizích platidel k transakcím a úvěrům, které spadaly do obchodní oblasti Benátské republiky.

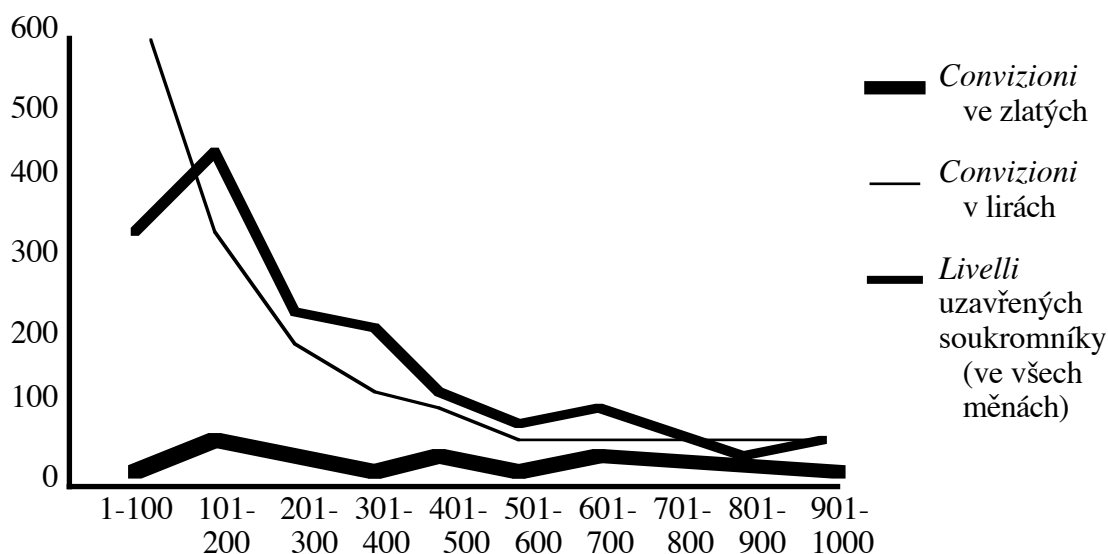
Zbývá ještě určit, kolik smluv uzavřených v lirách se pravděpodobně týkalo obchodního úvěru.

Jistě tam patří smlouvy parafované obchodníky z Benátek či z Udine. Jednalo se většinou o případy velmi objemných smluv, v hodnot mnoha set, častěji však tisíců či desetitisíců lir. Téměř všechny úvěrové smlouvy, které dosahovaly těchto sum, se týkaly obchodních úvěrů vztahujících se na koření či látky. Na otázku úvěrů menšího významu je však obtížné, a snad i nemožné, nalézt jasnou odpověď; lze proto jen formulovat hypotézy, porovná-li se hlavní křivka smluv *convizioni* uzavřených v lirách s jí analogickou křivkou smluv uzavřených ve zlatých (Graf 1).

Graf 1 - Počet smluv *convizioni* uzavřených ve zlatých a v lirách podle objemnosti. Ob křivky jsou srovnávány s jimi analogickou křivkou smluv typu *livello* uzavřených soukromníky (ve všech měnách). Pramen: Libri delle notifiche (vybraná leta).

Jak si lze povšimnout, křivky se zjevně odchyľují: zatímco křivka A dosahuje maxima v oblasti mnohem mírnějších transakcí a poté souběžně s nárůstem objemu smluv neustále klesá, je křivka B méně výrazná.

Z tohoto průběhu můžeme usuzovat, že silné zastoupení drobných půjček mezi smlouvami v lirách je způsobeno obchodním úvěrem jen minimálně; zřejmě se jednalo o malé úvěry na zboží pro nejchudší migranty, či o doplňování zásob zboží do skladu. Převážná většina těchto smluv tedy náležela malým půjčkám na obživu, na zrno či na víno, zprostředkovaným místními obchodníky. Podle vystavených částek byly

společně zapisovány do rejstříku *libro delle notifiche*. Jedná se o množství menších úvěrů, jež poskytli obchodníci svým zákazníkům. Svědectví nám o tom podávají též *libri di bottega* ‚záznamy prodejce‘. Dlouhé seznamy částek zde uvádějí veškeré menší úvěry na obilí či víno. Tyto prameny dokumentují část drobnějších úvěrů, nevyskytujících se nikdy v notářských protokolech, přesto však fungujících a velmi rozšířených. Takový úvěr se vztahoval k místním obchodníkům, kteří zásobovali rodiny z hornatých míst veškerými potravinami, jichž se v alpských údolích nedostávalo. Tvořil důležitou, nikoliv však jedinou možnost úvěru, uvědomíme-li si jeho nízkou úroveň. Dokážeme si představit síť všech obdobných malých půjček, jako smlouvy ručené pouhým slovem, které fungovaly mezi rodinami či mezi jedinci a o nichž přirozeně neexistuje žádný psaný doklad.

Obchodní úvěr se tedy vyskytoval na nižších úrovních jen minimálně, tvořil však důležitou součást středního a vyššího úvěru, a to nejen v případě smluv sjednaných ve zlatých, ale pravděpodobně i v lirách. Je obtížné stanovit jejich reálný počet, nicméně z průběhu grafu lze soudit, že v pásmu v rozpětí 400 až 1000 lir obchodní úvěr netvořil nutně většinu, ačkoliv byl relevantní, zatímco pro oblast vyšší, přesahující 1000 lir, byl neobjemnější složkou. Ověříme-li strany uzavírající smlouvu v těchto transakcích, prokáže se vskutku převaha věřitelů z benátských řad.

Co se týče smluv *livelli*, je interpretace obtížnější. Stejný charakter smluv nedovoluje přesně stanovit jejich použití, neboť se zde jedná o půjčku v hotovosti. Nicméně byly *livelli* užívány ve větší míře pro spotřebu, tj. na obživu. Jedním z prokazných ukazatelů této tendence je průměrná výše poskytnutých částek. V případě smluv *convizioni* je zřejmé, že malé půjčky tajily jen zřídka vztahy obchodní povahy, a pravděpodobně též u typu *livelli* se postupovalo stejným způsobem. *Livello* poskytované farou se vzhledem k smlouvě poskytované soukromníkem týkalo zpravidla částek nižších, což souvisí s jeho zaměřením na podpory. Nicméně v obou případech se jednalo o částky nižší než průměrné obnosy smluv *convizioni*.⁷⁵ Typu *livello* se tedy užívalo na spotřební půjčku zpravidla ve větší míře než typu *convizioni*.

V tomto bodě lze dát do souvislostí data týkající se úvěru a migrace, neboť úvěr měl podstatnou zásluhu na realizaci obchodní činnosti. Druhá polovina 18. století byla obdobím hlubokých strukturálních změn v ekonomii hornatých krajů Karnie. Migrující proudy podlehly změnám, které vrcholily v přeměně dočasné migrace v emigraci definitivní. Také struktura úvěru začínala právě v těchto letech zrcadlit krizi starých, od této chvíle upadajících typů migrace: vznikala nová, v nové realitě

užitečnější uspořádání.

V první řadě je patrný úbytek smluv uzavřených ve zlatých. A to jednak početně, především však procentuálně vzhledem k celkovému počtu smluv (Tabulka 5).

Tabulka 5 - Smlouvy uzavřené ve zlatých vzhledem k celkovému počtu notářských akt ve vybraných letech.

<u>rok</u>	<u>počet smluv ve zlatých</u>	<u>% z celkového počtu smluv v roce</u>
1740	81	14,0
1750	71	15,7
1760	86	10,0
1770	129	14,1
1780	65	6,4
1790	51	4,5
1800	49	3,0

Pramen: ASU Libri delle notifiche.

Zatímco v prvních čtyřech údajích, od roku 1740 do roku 1770, činí smlouvy ve zlatých z celkového počtu přibližně 14%, je v posledních desetiletích zaznamenána dosti značná změna. Procentuální podíl při ní klesá až na minimální hranici 3% v roce 1800. Silný nárůst uzavřených smluv ve zlatých, které v prvních čtyřech údajích neklesnou nikdy pod 60 (v roce 1770 jich je dokonce 129), v posledních třech letech však postupně ubývají. Za druhé lze počínaje rokem 1760 pozorovat tendenci k celkovému vzrůstu úvěrů nepřevyšujících 500 lir (Tabulka 6), maxima je pak dosaženo v roce 1800.

Různé tendence vyplývající z analýzy úvěrových smluv vedou k jedné společné příčině. Úbytek smluv uzavřených ve zlatých, k němuž došlo na konci století, byl zapříčiněn nízkou frekvencí obchodu s oblastmi spadajícími pod císařskou korunu. Tato skutečnost svědčí o tom, že výrobky, které tradičně představovaly předmět exportu ze strany karnských migrantů, přestaly být z nejrůznějších důvodů žádané. Prodej látek vyrobených v Karnii a Furlansku trpěl konkurencí s novými manufakturami, zakládanými v Korutanech.⁷⁶ Navíc byli vyloučeni z obchodu ti, kteří se už od 16. století považovali za lékaře, aniž by kdy pohlédli do knihy.⁷⁷ Počaly být totiž prosazovány nové přístupy k lékařství.

Tabulka 6 - Počet smluv *convizioni* a *livelli* zaznamenaných v Tumieçi ve vybraných letech; jsou uspořádány do pásem dle výše částek.

	<u>1740</u>	<u>1750</u>	<u>1760</u>	<u>1770</u>	<u>1780</u>	<u>1790</u>	<u>1800</u>
nespec.	24	7	6	3	10	12	14
1-250	307	149	348	353	366	336	545
251-500	70	76	102	119	144	155	228
501-750	21	30	56	58	56	43	71
751-1 000	16	18	38	40	23	32	49
1 001-5 000	53	46	78	72	63	47	83
5 001-	7	4	11	22	7	9	12
celkem	498	330	639	667	669	634	1002

Pramen: ASU Libri delle notifiche.

Tradiční činnosti spojené s migrací trpěly strukturální transformací, čímž docházelo k ovlivňování tradičního uspořádání horské ekonomie. Nárůst populace, která se již nemohla opírat o dřívější ekonomické činnosti, způsobil potíže přibývajícimu počtu strážníků žijících na skrovné zemědělské půdě. Zvyšuje se spotřeba a současně klesají příjmy.

Nárůst počtu smluv menšího významu tedy plyne ze situace, v níž se ocitlo velké množství těch nejchudších rodin, strádajících a bez zásob. Byly vyřazeny z trhu disponujícím obchodním úvěrem a musely přistoupit na úvěr na obživu.

Na konci 18. století tedy v Karnii vstoupil systém ekonomie migrace, jak se vyvinul v průběhu novověku, do neodvratitelné krize,⁷⁸ jíž musela nevyhnutelně odpovídat i proměna ve struktuře úvěru.